

OLVASÓNAPLÓ

BETEKINTÉS IRODALMUNK HŐSKORÁBA

Márciusi zsoldár.

Válogatta, az utószót írta és a jegyzeteket készítette: Bori Imre.
Forum, Újvidék, 1973.

A Forum Könyvkiadó *Hagyományaink* sorozatának negyedik köteteként adta közre a két háború közti jugoszláviai magyar avantgarde költészet jelentős anyagát. Most nyílt alkalom számunkra legteljesebben bepillantani Irodalmunk hőskorába, amikor az addig vidéki mentalitású tájirodalom levetkőzte provincializmusát, s bekapcsolódott az európai szellemi mozgalmakba. Ezzel és a korábban megjelent két kötettel — az *Irodalmi hagyományainkkal* és a *Föld és mag* c. válogatással — már-már teljes képét kapjuk Irodalmunk korai korszakainak.

A *Márciusi zsoldár* is elsősorban hatalmas anyaga miatt méltó figyelemre, ami Bori Imre, szakavatottságát dicséri. Ennek a könyvnek is ő a válogatója, a kísérő tanulmány írója és a bibliográfia összeállítója.

Az első világháború után kialakult államiság egyben sajátos, »hagyománytalan szűzföldet« teremtett az irodalom számára — hogy mennyi hagyománya van vidékünknek, azt éppen Bori derítette ki legteljesebben —, az akkor már-már utóvirágzását élő avantgarde-nak. A hagyományokat elvető avantgarde ideális táptalajra lelt. Ezt termékenyítették meg a Tanácsköztársaság és a Pécsi Köztársaság ide emigráló avantgarde írói, akik a korábban megkezdett mozgalmat itt folytatták. Ennek az irodalomnak elsősorban expresszionista jellegét kell hangsúlyozni. Az emigráns írók a levett forradalom után itt folytatták expresszionista jellegű és szellemiségű munkásságukat szerves összefüggésben az itt kialakult társadalmi-politikai körülményekkel, összefüggésben a forradalmi munkásmozgalommal, melytől a hatalmi szervek igyekeztek őket elszigetelni. »Ezekben a körülményekben — írja Bori a kötet utószavában — adva volt a forradalmi mozgalom lehetősége éppen úgy, mint az azt elfojtani akaró diktatorikus államrendszer terrorja, amely menedéket adott ugyan egy időre a Pécsről érkezett forradalmár íróknak, de tevékenységüket igyekezett a jugoszláviai, külön a vajdasági munkásmozgalomtól elszigetelni, pusztán irodalmi térre korlátozni. Lényegében tehát a jugoszláviai expresszionizmus talajára lehettett, amikor képviselői nem pusztán életüket mentették át a határon, hanem a forradalmi irodalom gondolatát is, azokat a költői-ideológiai eredményeket, amelyeket a magyar mozgalmak a Tanácsköztársaság bukásával lényegében továbbvinni nem tudtak...« (518.) Nem véletlen az sem, hogy munkásmozgalmunk kezdeti hőskora is erre az időszakra esik. Ezek az alkotók megteremtnek egy irodalmat, átmentik bele a magyar és európai avantgarde pozitív jellegzetességeit.

Itt újra és hosszasan kell idéznünk Borit, aki *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig* című, első ilyen jellegű munkában tömören értékeli és meghatározza az avantgarde szerepét irodalmunkban: »A Vajdaságban is fellépő, ható avantgarde-mozgalmak Irodalmunk két háború közti szakaszának legfontosabb eredményeit és jelenségeit hozták meg, s e mozgalmakhoz

fűződik tulajdonképpen a „vajdasági” magyar irodalom konstituálódása is. Az avantgarde katalizátori szerepe révén egy vidéki mentalitású és színvonalú irodalom autonómmá, „vajdaságivá” vált — bekapcsolódott az európai mozgalmakba, s a jugoszláv irodalom felé is ablakot nyitott, hiszen a vidékiesség nemzeti szempontúsága ellenében az avantgarde internacionalizmus nyomban felfedezte eszmei testvéreit a jugoszláv irodalom hasonló mozgalmában Újvidéktől Zágrábig. (...) S az avantgarde-hoz kapcsolódik a vajdasági magyar irodalom megszervezésének a kérdésköre is: 1919 után az avantgarde jelentette meg az első folyóiratot, ennek hívei fogtak először komolyabban a könyvkiadás megszervezéséhez, ők voltak legjobb tollú újságíróink, az irodalom ügyének képviselői tájunkon.» (67.)

A *Márciusi zsoldár* szándéka az, hogy e mozgalom hat legjelentősebb költő-egyéniségének: György Mátyásnak, Csuka Zoltánnak, Fekete Lajosnak, Tamás Istvánnak, Somogyi Pálnak és Láng Árpádnak ma már szinte csak a kutató számára úgy-ahogy hozzáférhető költői opusát mutassa be. Izgalmas olvasni ezeket az alkotásokat, hiszen a később induló, már tudatban és műveltségben is vajdasági írókra érezhető hatást gyakoroltak, de expresszionista jellegük miatt a két háború közti munkásmozgalom irodalmára is jelentős mértékben hatottak.

A válogatás jó része a fenti hat alkotó költői terméséből ad válogatást. A közölt írások elsősorban íróik avantgarde korszakát mutatják be. A könyv egyben a jugoszláviai magyar avantgarde költészet értékelése is.

A költők közül kettőnek jutott központi hely a válogatásban: Csuka Zoltánnak, az avantgarde egyik legjelentősebb alakjának és szervezőjének, és Láng Árpádnak, aki mindenben, minden műfajban jelentőset alkotott, ugyanakkor egyben az avantgarde törekvések eszmei irányítója is volt.

Sajnos az avantgarde alkotói nem mindig alkottak maradandót, így a közölt írások egy része is inkább dokumentumértékű. Ezek is azonban nélkülözhetetlenek a két háború közti jugoszláviai magyar irodalom megismeréséhez.

Külön is figyelemre méltó az Útnak, a jugoszláviai magyar avantgarde irodalom húszas években megjelenő folyóiratának majdnem teljes anyaga, hiszen ez a sajtóorgánium tartja fenn a kapcsolatot az európai és jugoszláviai avantgarde képviselőivel. Kimaradtak a külföldi szerzők művei, amelyek az egésznek csupán kis hányadát képezik. A folyóirat kapcsolatot tartott fenn a Bécsben működő Kassákkal és Barta Sándorral, a magyar avantgarde kiemelkedő egyéniségeivel, mert szerkesztői és munkatársai lényegében az első nézeteit vallották. Az irodalom szerepéről és helyéről szóló programcikkükben mondják: »Nem pántoljuk megmerevedett paragrafusokba az utunkat! Nem ragadunk meg a tegnapi marasztó mézeskalácsainál és nem nyikorgunk tavaszi hangulatoknál. Művészetet adunk: az élet kristályokba szökkenéseit! Magunk adjuk: az embert! Nem értünk egyet a dogmákat *habzsolókkal*, az embert vallások és pártokba abrincsolókkal. Sem a tegnaposokkal, sem a mai üzletből forradalmat vonítókkal. Sem pártok, sem vallások fizetett papjai nem vagyunk. Új hitet adunk, új világszemléletet, de nem szabályokat. Nem állítgatunk színes sorompókat a mi utunkon. Nem csörömpölünk síppal-dobbal új irányt, mert a mi hitünk szerint a művészetnek mindig csak egy iránya volt, az élet alakította irány. Nem politizálunk! A politika mindig csak egyesek *létrája* volt a tömegek fölé és sohasem *főlnövés* a tömegekből! ... Nem állunk meg! KERESÜNK!! ÉLÜNK!! A l'art pour l'art-os művészetektől és az epigonoktól az élethez tartozó, mert abból nőtt, véresen komoly, de ÉLŐ és éppen ezért ÖRÖMDŰS művészetek felé akarjuk vezetni az embereket. ... »

Ebbe az irodalomba nyerünk betekintést a gazdag anyag révén. Ugyanakkor így együtt látható a folyóirat heterogén szemlélete is, mely miatt nem lett jelentősebb hatású. De egyben olyan alkotásokkal állunk szemben, melyek mentesek a provinciálmustól, rajta keresztül áramlik a vajdasági irodalomba az európai, a jugoszláv és a magyar avantgarde szellemisége.

Még valamit ki kell emelni: az Út internacionalista jellegét is, melyet a már idézett programcikkében hirdet meg: »Mi megnyitjuk az ölelésünket minden embertestvérünknek, aki szeretni, hinni és élni akar! Szerető szóval jövünk hozzájuk, mert a szerető szó a szívekbe csöpög, dőlőfős magabizás csak korlátokat von. Megkeressük az összeköttetést szerb és horvát művésztestvé-

reinkkel is. Poliglott területen élünk: itt kétszeresen szükség van a mi nemzetfőlttségünk megdemonstrálására. Nem magyar kultúrát adunk, de kultúrát magyar nyelven! S művészet és kultúra ma már nemzetfőlttek és az egyetemes irány felé haladnak.»

Lényegesnek tartottuk hosszabban időzni a programnál, hiszen egy magasabb szintű irodalmat, kultúrát és internacionalizmust hirdetett, mielőtt bekövetkezett volna irodalmunk bizonyos fokú bezárkózottsága.

A *Márciusi zsoltár* anyaga felbecsülhetetlen értékű, ha ismerjük a háború előtti folyóirataink sorsát, hiszen teljes, komplett, megőrzött évfolyamaik nemlgen maradtak fenn. Egyben értékmentő is ez a könyv.

A kötet avantgarde költészetünk alkotásaiból való válogatás, ezért nem is várható tőle a jugoszláviai magyar avantgarde költészet elvi állásfoglalásainak taglalása; Bori ezt részben már korábbi kutatásaiban, tanulmányaiban elvégezte. A könyv még csak kezdetét jelenti az alapos munkának. Segítségét nyújthat a további kutatásokhoz, a születendő monográfiákhoz, a részletkérdések tisztázásához.

VIRÁC CÁBOR

KIMERÍTHETETLEN ADATTÁR

CSÁKY SÖRÖS PIROSKA: *A jugoszláviai magyar könyv 1945—1970.*

Forum, Újvidék, 1973.

Hosszú évek gyűjtőmunkájának eredményét adta közre a Forum Csáky Sörös Piroška könyvében. A közelmúlt, az 1945—1970 közötti jugoszláviai magyar könyvtermés adatait foglalja magában. Vállalkozásában és teljességében is egyedülálló könyv, hiszen ennek az időszaknak teljes adattárát tartalmazza.

»Kötetünk — mondja a szerző a kötet bevezetőjében — első kísérlet a jugoszláviai magyar könyvkiadás termékeinek számbavételére, bibliográfiai leírására. Felmérni azt, ami huszonhét-huszonnyolc éve gyülemlik, nem kis feladat, de halaszthatatlan, mert az idő múlásával mind távolabb kerülünk azoktól az eseményektől, amelyek ma talán még nem, de holnap már kultúrtörténetnek számítanak.

A tudományok rohamos fejlődése következtében rendszeresen nyilván kell tartanunk könyvkiadásunk termékeit is. Nemcsak azt, amink pillanatnyilag van, hanem azt is, ami volt. Az igény nem új, csak a megvalósítás késett.» (5.)

Egy ilyen, »egész Vajdaságra kiterjedő bibliográfiai munka megszervezése igen jelentős eredményekre vezetne. Fel lehetne térképezni segítségével a vajdasági szellemi élet mozgásainak irányait...» — állapította meg erről a kérdésről Szelei István. (*Zentai kiadványok bibliográfiája*. Híd, 1961. 4. sz. 387—388.)

Bevezető tanulmányában helyet kapott a két háború közti legjelentősebb nyomdánk és kiadónk névsora, azonban sem a szerző, sem más ennek a korszaknak könyvkiadását még nem mérte fel, nincs összefoglaló bibliográfia. Sajnos »rövid három évtized alatt — mondja Juhász Géza —, ez az irodalom a maga eredményeivel, alkotóival és műveivel — alig egy-két kivételtől eltekintve — annyira kiesett a köztudatból, sőt valójában bele sem került, hogy napjainkban már az irodalomtörténész is csak üggyel-bajjal, sok-sok utánajárással képes kiánsni, felszínre hozni az értékeket, mai irodalmunk pedig (a Hagyományaink sorozatban) mintegy rekonstruálni kénytelen a maga két háború közti